

Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – гр.
Пловдив
Факултет „Музикален фолклор и Хореография“
Катедра „Музикален фолклор“

Гергана Митева Таскова

ОСОБЕНОСТИ НА ПЕСЕННИЯ ФОЛКЛОР И
ИЗПЪЛНИТЕЛСТВО В ХАРМАНЛИЙСКО – ТРАДИЦИЯ И
СЪВРЕМЕННОСТ

АВТОРЕФЕРАТ

на

Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна
степен „Доктор“

по професионално направление 8.3. „Музикално и танцово
изкуство“ научна специалност „Музикознание и музикално
изкуство“

научен ръководител: проф. д-р Светла Калудова – Станилова

Научно жури:

проф. д-р Костадин Бураджиев
проф. д-р Светла Станилова
проф. Николай Стойков
доц. д-р Наталия Рашкова
доц. д-р Венцислав Димов

Пловдив 2018

Докторантът е зачислен в докторантура на редовна форма по шифър 8.3. Музикознание и музикално изкуство.

Дисертационният труд с обем от 296 страници се състои от увод, изложение в три глави, заключение, използвани литературни източници – 147 заглавия на български език, списък с информатори (20 интервюта от респонденти) и пет приложения, които съдържат: Приложение № 1 Показалец на информатори от Харманлийско; Приложение № 2; Разпределение на селата (микрорайони) по географски принцип; Приложение № 3 Песни; Приложение № 4 Обичаи и обреди; Приложение № 5 Носии.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра „Музикален фолклор” при факултет „Музикален фолклор и хореография” в Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 22. 02. 2018 г. отч. в зала „проф. Иван Спасов” на Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство в гр. Пловдив на открито заседание на научно жури в състав: проф. д-р Костадин Бураджиев, проф. д-р Светла Станилова, проф. Николай Стойков, доц. д-р Наталия Рашкова, доц. д-р Венцислав Димов(резервни членове – доц. д-р Владимир Владимиров и доц. д-р Георги Петков)

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

Теоретични трудове и публикации по темата

Глава I

Географско разположение и исторически сведения на Харманлийско

- 1.1. Географско разположение на Харманли и селищата в Харманлийско
- 1.2. Исторически сведения
- 1.3. Демографски процеси в Харманлийско

Глава II

Обществена, материална и духовна култура в Харманлийско

- 2.1. Традиции и поминък на Харманли и региона
- 2.2. Песенен фолклор на изследваните селища. Класификация
 - 2.2.1. Класификация на песните от Харманлийско по функция
 - 2.2.1.1. Обредни песни
 - 2.2.1.1.1. Песните в семейните обичаи и обреди
 - 2.2.1.1.2. Песните в календарните обичаи и обреди
 - 2.2.1.2. Трудови песни
 - 2.2.1.2.1. На жътва
 - 2.2.1.2.2. На седянка
 - 2.2.1.2.3. На меджие
 - 2.2.1.2.4. На погрелка
 - 2.2.1.3. Празнични песни
 - 2.2.1.3.1. На хоро
 - 2.2.1.3.2. На трапеза
 - 2.2.2. Класификация на песните от Харманлийско по тематика
 - 2.2.2.1. Битови песни
 - 2.2.2.1.1. Семейно битови
 - 2.2.2.1.2. Любовни песни
 - 2.2.2.2. Митични
 - 2.2.2.3. Обредно-тематични
 - 2.2.2.4. Юнашки
 - 2.2.2.5. Хайдушки
 - 2.2.2.6. Исторически
- 2.3. Специфични традиционни практики в Харманлийско
 - 2.3.1. „Пеени хора“
 - 2.3.2. „Мечкадарски песни“

Глава III

Специфика на песенния фолклор и маниер на изпълнение

- 3.1. Песни на населението в селища, разположени отляво на река Марица
- 3.2. Песни на населението в селища, разположени отдясно на река Марица
- 3.3. Песни на жители с гръцко потекло от с. Орешец
- 3.4. Систематизация на песенния фолклор
- 3.5. Съвременен състояние на народната песен и маниер на изпълнение
 - 3.5.1. Характеристика на изпълнителския маниер – поколения изпълнители
 - 3.5.2. Поколения певци
 - 3.5.2.1. Първо поколение - родени в периода 1930 -1940 г.
 - 3.5.2.2. Второ поколение - родени в периода 1940 -1950 г.
 - 3.5.2.3. Трето поколение - родени след 1980 г.

Заклучение

- Приложение № 1 Показалец на информатори от Харманлийско
- Приложение № 2 Разпределение на селата (микрорайони) по географски принцип
- Приложение № 3 Песни
- Приложение № 4 Обичаи и обреди
- Приложение № 5 Носии

УВОД

Редица проучвания на етномузиколози, фолклористи и изследователи на българския музикален фолклор, свидетелстват за наличието на отделни музикално фолклорни области в България: Родопска, Шопска, Пиринска, Добруджа, Тракия с подобласти Странджа и Пазарджишко и Северна България – включваща Североизточна, Северозападна, Средна Северна България. Всяка една от тях носи регионални, отличителни белези, характерни особености и все пак Тракийската област има особена тежест. В своя публикация проф. д-р Стоян Джуджев я определя като „...люлка на една богата култура, която е станала основа на българската култура...“

Известен е фактът, че чрез традиционно устното съхраняване на народната песен (до 30^{-те} години на ХХ в.) и по-късно чрез влиянието на средствата за информация, до нас достига голяма част от песенното фолклорно богатство на Тракия. Съхранилите се до наши дни народни песни от областта са обект на множество изследвания. Издадени са сборници, написани са голям брой статии и теоретични трудове, монографически изследвания, характеризиращи песните и изпълнителското изкуство в Тракия.

Независимо от забележителния обем от информация за Тракийската фолклорна област, някои от микрорайоните ѝ не са достатъчно изследвани. Един от тях е Харманлийско. Интересът ми към Харманлийския фолклор датира от ранното ми детство. Родена в град Харманли и закърмена с тамошните песни, аз започнах своята изследователска дейност още през 2003 г. Задълбочавайки познанията си върху местния фолклор и публикациите, свързани с него, открих, че и досега той не е детайлно изследван.

Оскъдна е информацията, която ни се предоставя във връзка със спецификата на народните песни и начина им на изпълнение в региона. Научните трудове и публикации по темата, засягат единствено няколко села от ляво по течението на река Марица, разположени в подножието на Сакар планина, а по-голямата част от населените места от дясно на реката до днес не са проучвани. Това е основание ОБЕКТ на настоящото изследване да е песенното наследство на Харманлийския регион, обхващат гр. Харманли и 24 села – Бисер, Болярски извор, Браница, Българин, Върбово, Доситеево, Дрипчево, Иваново, Изворово, Коларово, Богомил, Надежден, Овчарово, Орешец, Остър камък, Поляново, Преславец,

Шишманово, Рогозиново, Славяново, Смирненци, Лешниково, Черепово, Черна могила.

Това определя логиката на изложението и структурата на дисертационния труд, чиято ЦЕЛ е обстойно изследване на народната песен и изпълнителския маниер в Харманлийско.

Поставените цели са тясно свързани с решаването на следните ЗАДАЧИ:

- *Да се разгледат теоретични трудове и публикации, свързани с настоящата тема.*

- *Да се систематизират исторически и демографски сведения от изследвания регион.*

- *Да се съберат, дешифрират и анализират песни от всички села от Харманлийско.*

- *Да се изследват особеностите на музикалния език в Харманлийско*

- *Да се характеризира изпълнителският маниер при различни поколения народни певци в Харманлийско.*

- *Да се обобщят сведенията за различни поколения – носители на фолклорното песенно изкуство в Харманлийско.*

- *Да се проследи начинът на изпълнение на песенния репертоар от различни поколения народни певци.*

Песенният материал, послужил за аналитична база в настоящото проучване възлиза на 224 примери. 204 от тях са събрани от докторанта при теренната работа и разговори с респонденти. Към труда е приложена 1 песен от сборник „Коледни песни и благословии от Хасковско“. 18 напеви са дешифрирани от докторанта, взети от звуков материал, приложен към експедиция на Института по фолклор към БАН Сакар 1981-86 г., със събирач Наталия Рашкова. Всички песни са дешифрирани, класифицирани и анализирани от докторанта и разгледани в отделните глави на изследването, с оглед изясняване на спецификата на песенния репертоар в Харманлийско.

С представения дисертационен труд се прави първи опит за цялостно проучване и изследване на народната песен и изпълнителство в Харманлийския край. Методологичната рамка, в която се извършва изследването, намира израз в следните методи: исторически, теренно изследване и интервюта, наративен, анализ, синтез, сравнителен, класификация и обобщение.

Теоретични трудове и публикации по темата

Като регион с изключително богата фолклорна традиция, Тракия е била обект на изследване от много фолклористи,

етнографи и етномузиколози. В издадените трудове обаче, намираме малко информация за отделните микрорайони на областта. Харманлийско не прави изключение – направените изследвания са недостатъчни. Публикуваните материали представят фолклора на отделни села, разположени по левия бряг на река Марица и на две села намиращи се на десния бряг на реката. Това е основателна причина да се изследват детайлно особеностите на народната песен и изпълнителство в тази част от Тракийската фолклорна област.

Публикациите по темата са систематизирани по два признака – научни изследвания и местни краеведски или любителски проучвания, подредени по хронологичен ред на изследване и публикуване. В обзора са включени трудовете на: Васил Стоин, Петър Лъондев, Тодор Джиджев, Магдалина Стефанова, Димитър Ангелов, Наталия Рашкова, Валентина Райчева, Анатоли Анчев, Николай Кауфман и Божанка Ганева, Лозанка Пейчева и Григор Григоров и още на: Марко Сакарски, Боньо Марков, Колю Стратиев, Кирил Динков, Златан Петров, Павел Павлов, Кръстю Павлов, Дафина Желязкова.

Описаните по-горе изследвания са твърде малко и не обхващат цялостно Харманлийско. Не е проучена в детайли местната народна песен и съхранението ѝ до наши дни. Няма изследвания, свързани с песните на селата, разположени отдясно на река Марица. Липсва обстоен анализ на фолклорно-песенното наследство, обхващащо всички села от двете страни на реката. Не е направен анализ на песните, свързани с обредната система. Не са изследвани специфичните за региона локални традиционни практики – „пеещи хора“ и „мечкадарски песни“.

Глава I Географско разположение и исторически сведения за Харманлийско

1.1. Географско разположение на Харманли и селищата в Харманлийско

Община Харманли се намира в Югоизточна България. Тя обхваща части от Горнотракийската низина, разположена е между южните склонове на Средна гора и северните склонове на Родопския масив. На изток граничи със Сакар планина и общините Свиленград и Любимец. Северо-източната ѝ граница е община Тополовград, а западната – областният център град Хасково. На юг границите ѝ се определят от Родопските скатове, гр. Маджарово и с. Стамболово, а на север от общините Симеоновград и Гълъбово.

В структурата на община Харманли влизат 25 населени места – център гр. Харманли и 24 села. Две-трети от тях се намират в Сакар планина, а останалите в Източните Родопи. Територията на общината се пресича от р. Марица в посока северозапад-югоизток, която я разделя на две части, разграничавайки Източните Родопи от Сакар планина. Близостта на Харманлийския край до двете граници и преминаването на главните пътни артерии, оказват силно влияние (както в миналото, така и днес) върху демографското, културното, историческото и социално развитие.

1.2. Исторически сведения

Доказателства за наличието на човешки живот по земите, разположени на територията на Харманлийско, датират още от каменната епоха. От материалите на Недялко Димов, описващи историята на Харманлийския регион става ясно за съществуването на траки, славяни, римляни и други племена и народи.

Проучванията на местните историци и краеведи сочат, че Харманлийско е един от първите райони, пострадали от разрушителните нашествия на селджукските и османските турци (30^{-те}-40^{-те} години на XIV в.). Това става причина част от християнското население в Южна България да се изсели на север от Балкана. През 1364 г. новите завоеватели – османците (устремени към Европа), завладяват и опустошават цяла Тракия, в това число и Харманлийския край. Поради близостта с турската граница и преминаващия главен път „Друма“, Харманлийско е една от първите територии, населена с турско население. Съдбата на българските селища, разположени в близост до Главния път и река Марица, става изключително тежка в следствие на постоянните турски набези, целящи прогонване на българите от стратегическите места и заселването им с мюсюлманско население. Християнско население се отдръпва от главния път, търсейки убежище в Източните Родопи и Сакар планина, където основава нови селища. През 40^{-те} години на XIXв. се заражда гръкоманството в Харманлийско и упоритото преследване на българщината. Цариградската патриаршия се стреми към заличаване на културно-народностните традиции и елинизирание на църквите и училищата. Преподавайки на гръцки език на българското население, постепенно му се предавало и налагало гръцката култура и традиции. През 60^{-те} години на XIXв. българите в Харманли и околните села започват борба с гръкоманите за своята културна и духовна самостоятелност. От 1864г. гръцкият език е изхвърлен от училището, а гръцкото църковно пеене е заменено с църковно

славянско. Едва в края на 1912 г. цялата Харманлийска околия е включена в пределите на обединена България, което създава благоприятни предпоставки за развитието на селищата в нея.

1.3. Демографски процеси в Харманлийско

Преди турското нашествие в Харманли и околностите му никога не е имало турско население. Това става ясно от книгата на Марко Сакарски. След турската инвазия българите от тези места бивали прогонвани и на тяхно място масово се заселвали големи колонии турци (предимно от Мала Азия, района на Бурса). Друго мюсюлманско население, обитавало земите на Харманлийско, е юруци. Юрушките племена били заселени в селата Надежден, Остър камък, Иваново, Брягово и град Харманли. Днес по тези места потомци на юруците няма. От сведенията на Недялко Димов, Руси Русев и др. през 40^{-те} години на XVI в. в Харманлийско са се установили и семейства от Котленско, Калофер, Пещера, Северна България – с. Староселци, Плевенско, с. Долно Черковище, община Стамболово, с. Южно Съдиево – Сливенско и от района на Одрин.

От демографските проучвания, извършени в региона, става ясно, че през 1770 г. около 20 000 татари от Кримския полуостров се заселват в земите на Югоизточна България. За татарска присъствие в Харманлийско доказват изследванията на Румяна Кокаличева. От 1791 г. почти до 1815 г. кърджалийските набези и чумната епидемия, карат голяма част от турското население да се оттегли към Одрин, а българите да се разселят в гористите местности. Историческите проучвания сочат, че след този период оцелялото българско население се завръща в селата. По този начин се възстановяват част от разселените селища.

Сведенията на Кирил Динков, Недялко Димов, Руси Русев и др. сочат, че в началото на XIX в. в района се заселват домакинства от с. Добриново (Бургаско) и жители от Северна Гърция. По данни на Марко Сакарски става ясно, че освен в с. Козлуджа (дн. Орешец), гърци в околността не е имало. Единствено за с. Орешец, разположено от десния бряг на р. Марица в Източните Родопи, се смята, че и преди, и след Освобождението е било населено главно с гръцко по произход население.

Въпреки наличието на различно население, като турци, черкези, юруци, гърци и гръкомани, по време на робството българският елемент в отделните селища не само е оцелял, но и бележи демографски ръст. Демографските и историческите източници дават информация за заселването и на черкези в Харманлийско (1862 г.). По време на Руско-Турската война голяма част от

населението напуска земите на Харманлийско. Част от тях основават села в Североизточна България. Промените в демографско отношение през първите години след Освобождението на България са в резултат на настъпилите общи изменения в Източна Румелия. Последиците от Съединението на Княжество България с Източна Румелия се отразяват на бита в населените места от областта. По-голямо увеличение на жителите се регистрира през 1892 г., което се дължи на естествения прираст и завръщащи се семейства, избягали от родните си места след 1878 г.

След войните през 1912-19 г. започват да прииждат хиляди бежанци от Тракия и Македония. Особено голяма вълна преселници залива Харманлийско след Балканската война и през 1919 г. В периода 1913-20 г., тук се преселват хора от селата Кадъкьой, Чермен, Димотика, Софлу, Караклисе, Мерхамли и др. Годишите на най-активно заселване в района са 1921 г. и 1924 г. Повечето от бежанците са от Западна и Източна Тракия – предимно от районите на Дедеагачко, Гюмюрджинско, Драмско, Ксантийско, Одринско, Лозенградско и др. В следствие преселенията през периода от 1923 г. до 1931 г., настъпват големи промени в състава на населението в Харманлийско и най-вече в някои села от дясно на река Марица, където се заселват бежанци от Беломорска Тракия и Македония. Последните значителни демографски промени в региона са през 60^{те} години на XX в., когато населението от селата започва да емигрира към близките градове. По същото време в Харманлийско идва нова преселническа вълна от Кърджалийско.

Глава II Обществена, материална и духовна култура в Харманлийско

2.1. Традиции и поминък на Харманли и региона

За изследване на традиционната култура в населените места, свързани с основната цел на дисертационния труд, е необходимо да се проследят различни аспекти от дейността на населението и неговото културно-историческо развитие. Хората, живеещи тук, са предимно християни, а поминъкът им е свързан със селското стопанство – земеделие, животновъдство, скотовъдство и различни други занаяти като: пчеларство, бубарство, търговия, караабджийство, сапунджийство, общарство, коларо-железарство, бакърджийство, мугафчийство, папукчийство, грънчарство, златарство, мелничарство, кюмурджийство, бубарство и др. Произвеждали се сечива, оръдия, предмети за бита, дрехи.

По отношение на развитието на обществената култура в изследваните селища е основаването на читалища в региона. През

1897 г. са учредени и първите читалища в повечето от селата в Харманлийско.

След Освобождението до края на XIX в. в Харманлийско настъпва икономическо и културно развитие. Възстановяват се много от читалищата по селата в областта и създават нови с цел обогатяване на духовната култура. Това осигурява перспектива за по-нататъшно развитие на тези институции, които определят и движат културния и духовен живот на населението.

Училищата и читалищата стават средищата, в които се сформират самодейни състави. През 1901/02 г. в с. Иваново се създава оркестър от цигулки и детски хор. През 1950 г. в с. Иваново се сформира първият народен хор, който се състои от 25 жени. През 1953 г. хорът се превръща в народен ансамбъл.

В началото на 50^{-те} години на XX в. в град Харманли е основан народен любителски хор с диригент Лиляна Добрева. По-късно диригент на хора е Тенчо Апостолов, който започва да внася обработения фолклор при самодейците, като към репертоара прибавя и тригласни песни. За съпровод на народния хор и самостоятелните изяви Апостолов сформира и народен оркестър към читалището. През 1976 г. ръководството на народния хор се поема от народния певец Жеко Ангелов. В репертоара на хора влизат не само тригласни, но и четиригласни песни. През 1980 г. читалищните фолклорни състави се обединяват в АНТП „Хорищенци“. Ансамбълът е просъществувал до 1990г.

2.2. Песенен фолклор на изследваните селища. Класификация

Богат и разнообразен е певческият фолклор в Харманлийско, съхранил историята, бита и поминъка на населението в традицията. В този дял от разработката напевите са класифицирани по функционален критерий и тематичен критерий. С цел цялостно обхващане на песенния фолклор в края на раздела са изведени и специфични традиционни практики, характерни за Харманлийския край.

2.2.1. Класификация по функция

Класификацията по функция е въведена от Васил Стоин през 1928 г. в неговия сборник „Народни песни от Тимок до Вита“. Според него при функционалната класификация водеща роля изпълнява музиката. По-късно Тодор Иванов Живков обогатява и изяснява функционалната класификация, въведена от Стоин. В допълнение на това идва тезата на Наталия Рашкова, че *„...Песенните типове не могат да бъдат разглеждани изолирано от тяхната функционалност, тоест от принадлежността им*

към определен обреден комплекс или друг вид социална дейност.“ В настоящия раздел класифицираните песни по функция обхващат обредни, трудови и празнични образци.

2.2.1.1. Обредни песни

Битът и културата в Харманлийско са се формирали в продължение на хилядолетия. Народните обичаи и традиции са били важни фактори при формирането и запазването на българската националност. Не случайно в региона се наблюдава значителен превес именно на обредните по функция песни.

В изследвания регион строго са почитани всички църковни празници и запазените от стари времена обичаи. Въпреки, че днес известен брой обичаи, обреди и песните към тях не се практикуват, те са останали в спомените на респондентите. Описаните и изследвани празници, обичаи и обреди, изложени в раздела са единствено тези, които имат пряка връзка с народната песенност и се базират върху теренни проучвания от страна на докторанта, с акцент върху подробна информация от информаторите. Групирането им е съобразено с класификацията на обичаите за цялата страна, дадена от Христо Вакарелски в следната последователност: обичаи при женитба и смърт, зимни, пролетни и летни обичаи. Проучването обхваща населените места, разположени в община Харманли, включващи единадесет села от Сакар планина и четиринадесет населени места в подножието на Източните Родопи.

Както в цяла България, така и в обекта на изследване в настоящия дисертационен труд семейната обредност, свързана с жизнения цикъл – сватба и погребение – заема важно място в живота на населението.

2.2.1.1.1. Песните в семейните обичаи и обреди

• Женитбени обичаи

В изследваните селища, едно от най-важните събития в живота на населението е било създаването на ново семейство, което да продължи рода – **сватбата**. Женитбата преминавала през няколко етапа – **главене, годаж и сватба**, съпроводени с различни обичаи, обреди и песни към тях или така наречените от Николай Кауфман “протоколни песни”. В изследвания регион напевите се явяват пълен цикъл, както самият сватбен обичай.

Главенето (углавяването) се осъществявало на около 15 годишна възраст. Така младите можели да ходят годени докато навършат 18 години. Основни действащи лица при главенето са така наречените „момари“, които оговарят евентуалната женитба.

Отивайки в дома на момата, те носели бутилка вино и „нишан“. Ако момата откаже и върне нишана, момарите се връщали в дома на момъка за да го оведомят. Интересна в този случай е песента съпътстваща съобщаването на отказа: „Байно за Рада пруди“.

Приемането на нишана означавало, че главенето е извършено. Годещт се осъществявал в дома на момата в присъствието на най-близките. Момата и семейството ѝ приготвяли необходимите дарове, а близките на момчето подаръците за годеницата. Когато сватове и момъкът пристигнали, момата им поливала да се измият, подавала им шише с ракия и ги закичвала с чимшир. През това време са пеели песента „Я излез моме Ангелино“.

Влизайки в къщата, мъжете и жените се разделяли в отделни стаи, тъй като извършвали различни ритуали. В стаята на жените, приятелките на булката изпълнявали ритуал наречен „съдене на сватове“. Музиката присъствала като неизменна част от годеща, който бил съпроводен предимно с песни „на моабет“, хора, ръченици и инструментални мелодии. След като определят деня на сватбата, младоженецът „калесва“ кумовете. Сватбата започвала още в петък, когато рано сутринта зълвите и деверът подготвят „пряпора“, а в дома на момата по същото време се правели „венчила“ от замесарките. При шиенето на пряпура се пеела специалната за случая песен „Защо трепериш бяла коприно“.

Вторият ден от сватбата – събота наречен „меденици“ започва с подготовката за печенето на обредната пита – „меденик“. Той се приготвял само от жени – близки и съседки на жениха. По време на пресяването на брашното и замесването на „кваса“ за хляба се пеели песните „Отишъл Стоян“ и „Запяло е, мъри, славей пиле“, пряко свързани с обредните действия. Един от важните обреди бил бръсненето на младоженеца, съпроводен с песента „Хранила майка, гледала“. В същия ден в дома на младоженеца се изработвало кумовото дърво и пряпорът. „Канеската“ се поставяла в специално приготвена погача с дупка в средата, а по време на изработването ѝ пеели „Син, син майци дума“ Вторият ден от сватбения ритуал завършвал с хоро от всички участници в подготовката.

Самата сватба започвала в неделя преди изгрев слънце. В дома на булката замесарките извършвали един от най-важните обреди – „за здраве“ и „прощение с бащиния дом“. Те взимали дрехите на невестата, връзвали ги на „вързоп“, излизали на сайванта и ги прехвърляли три пъти през глава. Между най-важните роли в този ден били тези на музикантите и певиците, които посрещали всеки един от гостите и свирейки го придружавали до трапезата. След

събирането на всички сватбари в дома на младоженеца започвала подготовката за тръгване към булката. Преди да излязат от къщата извършвали още един обред, който е специфичен за Харманлийско и според населението в традицията, предпазвал младите от зли сили и духове: на едно място се събирали младоженецът, деверът и венчаната зълва, увивали ги с нишка коноп, след което я палели. Саждите от изгорелия коноп смесвали с вино. От получената смес поставяли по една точка на челата. Преди да напуснат двора на младоженеца, част от сватбарите, придружени с музика, отивали да изведат кума. По пътя се носела песента „Кумувал бяши кум Марко“. От този момент нататък кумът заставал на чело на сватбеното тържество. Когато сватбеното шествие пристигнело пред дома на булката се пеела песента „Тодора братя дума“. Бащата на булката посрещал кума с вино и го настанявали „на баша“ на трапезата.

Когато гошавката приключела, кумата прибулвала булката и я извеждала на двора. Там булката дарявала своите близки, като се прощавала с тях. След прошката пренасяли дрехите на булката в колата, които сватове откупували с пари. Специфичното в този момент било ролята на певците, седящи отпред. Те не само пеели, но и да държали булката, чиито ръце били обвити в дълги, шарени, везани кърпи. От този момент нататък булката трябвало да „гувей“.

Сватбата се насочвала към църквата за венчавката. Пред олтара се изправяли булката, младоженецът, деверът и зълвата. От църквата сватбата потегля с хора и ръченици към дома на младоженеца. Сватбарите се посрещали от свекъра с вино. Най-напред отпивали кума и кумата, след което ги отвеждали към трапезата и поставяли пред тях канеската. От тук нататък следват множество ритуали съпровождащи приемането на невестата в новия ѝ дом: „впиване“, даряване и др. Сватбата продължавала с хора и песни до момента, в който кумът реши да си тръгне. По традиция булката го съпровождала до входната врата с две запалени свещи, а кумът я дарявал.

От понеделник обредните задължения съпътствали булката една година след сватбата. В тази година на нея ѝ е отредено основно място в обредния календарен цикъл, при който има точно определен ангажимент в отделните празници и обичаи.

- **Обичаи при смърт и погребение**

Погребението в изследваните села е съпроводено от множество ритуали, чрез които близките на починалия показват почитта си към него. Дори и в най-тежкия момент, като изпращане

на близък човек в отвъдното, песента придружава опелото под формата на оплакване.

В Харманлийско погребалните песни са били неотменна част от погребалното шествие в традицията. Покойникът бива оплакван от жени наречени „опевачки“, които нареждайки преразказват случки от живота му, спомени с покойника или се жалват за настоящия им живот без него.

Най-често оплакването е в речитативна форма, наподобяваща монолог. То започва в централната част от диапазона на гласа, като отначало опевачката използва гръден механизъм на звукоизвличане, близък до говорния. В края на всяка фраза с въздишка модулира тон по-ниско от тона, върху който е нареждала. В повечето случаи, водена от емоционалното си състояние, тя постепенно придвижва мелодичната линия към по-високи тонове, като същевременно променя механизма на звукоизвличане към фалцет. След като достигне до най-високия тон на своите възможности опевачката проплаква и отново се връща към централната част от диапазона си, сменяйки фалцетния механизъм с гръден. Днес тези песни се срещат все по-рядко. Изпълняват се единствено от възрастни жени, за които продължават да бъдат задължителна част от погребалните обреди.

2.2.1.1.2. Песните в календарни обичаи и обреди

Както в цяла България, така и в изследваните селища, едни от най-силно застъпените традиционни практики са **Никулден, Бъдни вечер и Коледа**.

Аналогично на останалите региони в България и тук приготовленията на коледарите за обредите към Голямата Коледа започвали още с началото на коледния пост. В определени нощи ергените-коледари се събирали, за да определят „мърмарина“ (с. Българин), „мърмарбашията“ (с. Дрипчево) или войводата (с. Иваново). Той трябвало добре да владее песенния репертоар и богословията, наричана „нарицалка“, „дув'а“ или „славка“. Обикновено певците били четирима. Интересното тук е, че били разделени на две групи по двама и пеели антифонно – на запяване и отпяване. Тези, за които е определено да отпяват се наричали „чавгари“. Коледарите определяли котак и кокошка, които се движели преди групата.

Пристигайки в двора на къщата, коледарите пеели определени песни за всеки един член от семейството.

Обредът Коледуване в Харманлийския регион се е практикувал в традиционния си вид до 60^{-те} - 70^{-те} години на XX в., а след това

постепенно губи първоначалния си облик. През 80^{-те} и 90^{-те} години на ХХ в. се забелязва известно връщане към старите коледарски традиции, разликата е в това, че коледарските групи се състояли от момичета и момчета, а изпълняваните песни не се разграничавали по предназначение.

Сурва - Постепенно с годините обредът сурвакане на „Сурва“ изчезва. Днес в Харманлийско не се срещат сурвакарски групи. Както и в цялата страна, така и в този край, единствено запазен е момента със сурвакането.

Бабин ден се явява последният от зимните обичаи. Това е празник на „бабата“ – най-старата и опитна жена в селото, която е помагала на родилките. Обичаят е съпроводен с множество обреди, чрез които младите майки се отблагодарявали на „бабите“. Според информаторите на Бабинден се пеели различни песни една от тях е „Девет баби“

Младенци е един от изключително важните обичаи в региона, наричан още „Светото“, „Сто четир`се“ или „Деня на Свети четиридесет мъченици“. Населението смятало, че това е първият ден от пролетта и на него не се работело, а момите и младите булки отивали да берат минзухар и да посрещнат пролетта. Пеели песен, за да „събудят“ зората: „От как се е зора зазорил“.

Месни и Сирни Заговезни е неделята преди окончателния пост за Великден. Подобно на ритуала извършван в почти цялата страна така и тук, вечерта на Сирница е характерно маскирането на мъжете – кукерските игри, хамкането, прескачането на огъня за здраве, вземане на прошка и хвърлянето на „чавги“. Всяка вечер от тези две седмици по махалите е ставало хоро на песен или съпровождано от гайди, кавали, цигулки, а понякога и тъпан. Характерна песен на Сирница била „Абре момче загорянче“:

След Сирни Заговезни християните започват **Великденския пост**. През Великите пости не се играят хора, а за забавление младите организирали различни игри. Придружаващи игрите песни били „Кальо, портальо“ и „Йоро льо, Маро льо“.

Празнуването на **Тодоровден** не се отличава от останалите региони. По интересното в Харманлийско е това, че след надпреварата с конете всички излизали на хорището, където се правело хоро на песента „Тодор ден я“.

Лазаровден се празнува преди Връбница и е един от най-важните момински обичаи. Както на Коледа ходели момчета и ергени по къщите, така на Лазаровден малките момичета и момите,

облечени в пъстри премени обикаляли по домовете, като играели и пеели песни за всеки член от семейството.

Главна роля в усвояването на обредните песни и танци за празника има „кумата“ (водачката на лазарките). Задължително условие било тя да има богат песенен репертоар, свързан с лазаруването. Нейна била и отговорността в подбора на най-даровитите, гласовити девойки, участващи в ритуалите на лазаруването. Гласовете на избраните от нея певици трябвало да са „сходни“ за да могат да се спяват. Групирали се по четири и пеели антифонно. Както при коледарите, така и при лазарките, двойката певици, които отпяват са наречени „чевг`ари“. Типични лазарски песни за Харманлийско са: „Ой, Лазаре, Лазаре“ и „Изгряло е ясно слънце“. Въпреки съвпаденията в текстово и донякъде в мелодично отношение с аналогичните песни от цяла България, местните лазарски песни имат и своя специфика. Мелодичната линия е по-разчупена и по-разгърната от общобългарските лазарски песни.

Другите два големи пролетни празника в Харманлийско са **Великден** и **Ерминден, Ирминден**. Забележителното за Ерминден е това, че на този ден жените се събирали да месят и изпичат подниците за хляба през годината. Действието било съпровождано с песента „Замръкнал Стоян“.

Гергьовден е празник на овчаря и се смятал за първия ден от лятото. Денят се свързва с множество обредно-магически действия, изпълнявани за здраве и плодородие. Както в някои региони на България, така и в Харманлийско на Гергьовден се правели гадания, предсказания за женитба, здраве и продължителност на живота, наричани по този край „Гь`орговче“, „Пяйне на пръстену и гримнету“. Характерна песен за опяване на пръстени е „Ой Гьорге, Гьорге“. И тук във всеки дом се колело жертвено агне за Свети Георги, изпичало се е и по обяд се отнасяло в църковния двор. Агнето се поставяло в месал със зеленина, а месалите се опявали от момите, преди разчупването на агнето. Около месалите се завъртало три пъти хоро, съпроводено от песента „Помолил ми са Аврамчо“: Друго действие съпровождащо Гергьовденския празник било правенето на люлки, придружено с песента „Разлюляла са Драганка“. Момците си организирали игри със състезателен характер.

Подобно на другите региони и в Харманлийско общоселското отбелязване на празника продължило до средата на ХХв. След това все по-малко села практикували характерните за традицията обреди към празника. Той постепенно започнал да губи своята магическа

характеристика.

И в този край обредните действия свързани с надеждата за дъжд и по-добра реколта са: **Пеперуда** или **Пеперюга**, със съпровождащите я песни: „Пеперуда“ и „По полето, мамо, пеперуди“.

Днес обичаят „Пеперуда“ и обредните действия към него се помнят от по-възрастните хора по селата, но не се изпълняват. Според тях обредите за дъжд са се практикували активно до тридесетте години на ХХ в.

Света Неделя се празнува една седмица след Петровден – „по жетва“. В този регион казват, че Голямата неделя е „Майката“ на седмичната неделя и е веднъж в годината. В неделните дни не се работи, защото се считали за празнични. Характерна песен за този ден е „Отишъл Ванчо, Ванче ле“:

На **Голяма Богородица** жените правели просфорясан хляб от ново брашно. В някои населени места се правела „черква“ и курбан за цялото село. След гощавката се организирали хора. Първото хоро посвещавали на Богородица. От този ден до Димитровден се организирали неделните хора, на които се пеели едни и същи песни. От Богородица, започвали и летните седенки. В някои села първата седянка била на самия празник. На нея, освен хороводни песни, се изпълнявали и безмензурни. Характерна песен е „Да знаеш мамо, колко овчари слязоха“. Самият обичай се е спазвал стриктно в традиционния си вид до средата на ХХ в. В следващите десетилетия празникът се е отбелязвал като празник на именици и хора организирани по случай панаира на дадено село.

На **Димитровден** в двора на църквата се организираше обща трапеза за гощавка на цялото село. След гощавката се правело голямо обредно хоро със съпровод и песни. В повечето случаи хорото започвало с песента „Цанил са Кольо аргатин“.

През годините голяма част от традицията по отношение на бит и култура не е запазена. След 1944 г. почитаните религиозни празници и обичаи, съпътстващи църковните обреди, са отхвърлени. На тяхно място водеща функция заемат календарните, което става причина много от старите традиции да бъдат забравени. Въпреки трудностите българите в Харманлийско съхраняват по-голямата част от обредния цикъл. С течение на годините обредната система постепенно започва да губи първоначалния си облик. Причина за това е миграцията на населението към градовете, което респективно води до откъсване от традиционното. По-голямата част от празниците и обичаите, строго спазвани и почитани в

миналото, днес са загубили своето влияние. Благодарение на самодейните състави за автентичен фолклор до наши дни са достигнали голяма част от обичаите и придружаващите ги обреди, представяни най-вече по съборите-надпявания под формата на театрални постановки. Голям принос за съхранението на обредността имат и множеството ръкописи съхранени по местните архиви, събрани от любители краеведи. Само в някои от селата се отбелязват част от обредите към определен обичай, но това е инцидентно и за определен празник. Пример е с. Славяново, където и до днес хвърлят „чавги“ на Сирни Заговезни, организирани от кметското настоятелство. В изследваните селища не бяха регистрирани песни, свързани с раждане и кръщаване на новородено. С масовата глобализация, напредването на технологиите, на радиото и телевизията, коренно се променят и традициите, свързани с жизнения цикъл – сватба, раждане, погребение.

2.2.1.2. Трудови песни

В Харманлийско широко разпространени са народните песни, пряко свързани с трудовия процес – трудови песни. Те се делят на няколко групи в зависимост от вида „работа“ – на жътва, на копан, на тютюн, събиране на слънчоглед, на седянка, на попрелка, на меджие.

2.2.1.2.1. На жътва

Съобразно жанра, в региона превес имат **жътварските песни**. Жътвата започвала около Петров ден. Отрязването на първия сноп било отбелязвано с ритуал, съпроводен от определени песни и благодарности към Бога. Най-изпълнявана песен при зарязването била „Слънцето трепти огрява, Петрана нива зазина“. Независимо от тежката физическа работа, песните присъствали във всички етапи от жътвата. Главен показател на времето за изпълнение на определена песен е както текста, така и мелодията. Песента е съобразена с действията по време на жътва. Наведеното положение на тялото, непосредствено влияе върху певческото дишане и звукоизвличане, поради което и песните са със специфична мелодия „*провлачени, с особени извивки*“. Характерно за безмензурните жътварски песни е провикването на една или две от жените след втората фраза, а останалите продължават да пеят.

В зависимост от това по кое време на деня се изпълняват, жътварските песни могат да се групират по следния начин: **песни за отиване на жътва, песни в ранния предиобед (около 10 часа), непосредствено преди обедната почивка, песни изпълнявани по**

време на обедната почивка, песни след обедната почивка, жътварски песни по време на работния процес без точно определено време, песни, когато слънцето залязва и наближи време за прибиране от жътва, песни на прибиране от жътва.

Спецификата при изпълнение на жътварските песни се гради на антифонен принцип. Наведеното положение на тялото по време на работа не позволява пеенето на няколко певици едновременно, затова пеели „по сами”.

В жътварския цикъл съществуват и песни, посветени на наемните работници, наречени „врекчий“ или „гюлнюкчий“ За да ги чуят хората в селото, че се прибирали от нивата „врекчийте“ пеели „Карал е Димо кирия“:

2.2.1.2.2. На седянка

След приключване на жътвата, вършитбата, обирването на царевицата и слънчогледа, започвали летните или есенни седенки – от края на август до средата на октомври. Събирането на седянката се е съпровождало с определена песен, различна в отделните села. Най-наложилите се били „Наклала Дора седянка“, „Сбирайте са малки моми“ и „Наклала Станка седянка“.

Според интервюираните информатори трудовият процес бил разнообразен с редуване на песни, свирни, хора и ръченици, често под съпровода на цигулка и акордеон, кавал и гайда. Изпълняваните песни са строго диференцирани и се пеели само на седянка. На седянката преобладавали бавните песни, но се срещат и хороводните със закачлив характер. Както има точно определени песни за организиране на седянката, така има и песни, които се пеят за „разтурването“ ѝ. Типична за случая е „Стурвайте са седенки“.

2.2.1.2.3. На меджия

Друга група трудови песни са на меджия. На меджия се събирали през септември, след прибиране на реколтата от полето, в случаите когато някое домакинство в селото имало нужда от помощ за работата. Меджия се свиквала, когато нямало седянка, без значение дали е делник или празник. Меджията била от различно естество в зависимост от вида работа – за ронене на царевицата, за чукане на слънчоглед или за низане на тютюн, като всяка от тези дейности била придружена с характерна песен.

Според респондентите песните, характерни за есенния период, не се изпълняват през друго време от годината.

2.2.1.2.4. На попрелка

Със застудяването и първите есенни дъждове, седенкуването ставало по къщите и се наричало попрелка. За разлика от

седенкарските, песните на попрепка са по-бавни и лирични. Често изпълнявани са „Недо льо мъри хубава“, „На Милан гости дойдаха“ и др.

В миналото трудовите песни са били строго диференцирани, всяка една група от тях се изпълнявала в определения момент. Постепенно с развитието на стопанската дейност и навлизането на модернизирана техника в бита на населението, тези песни започват да губят своето предназначение.

2.2.1.3. Празнични песни

2.2.1.3.1. На хора

Многобройни са хороводните песенни образци в Харманлийския край, изпълнявани при различни поводи, но съпровождащи най-вече хорото. Хората са се организирани по различно време от календарния цикъл: по празници; зимните – вечерни хора; през трите дни на Великден; летните – дневни хора (от Гергьовден до жътва); есенни хора (по време на есенната седянка) и др. За всяко едно от тях се изпълнявали точно определени песни или инструментални мелодии.

- **Хора на празници** – организирани са се на празника на селото или други големи календарни или църковни празници. В деня на панаира на площада се провеждали борби. Организирани са се хора съпроводени от инструмент или песен. В някои от селата, разположени отдясно на река Марица, хорото се делило на мъжко и женско.

- **Зимни вечерни хора** – те имали точно определено календарно време на започване. В община Харманли зимните вечерни хора започват от Коледа (с. Върбово и повечето села отдясно на р. Марица), Сурва (с. Черепово, с. Изворово), Богоявление (с. Доситеево, с. Рогозиново, с. Овчарово, с. Бисер), Ивановден (с. Българин и с. Смирненци) и продължават до Сирници, когато започват Великденските пости. Зимните вечерни хора се провеждали около огън във вечерите, когато нямало попрелки. В отделните села тези хора имат различни наименования: „**Кавали**“ в селата Българин, Овчарово, Богомил, Рогозиново, Иваново, Орещец, Лешниково и др., „**Огин**“ в селата Доситеево, Изворово; „**Вампир**“ в селата Черепово и Дрипчево, като всяко хоро има характерни песни.

Друг вид хора, които се танцуват на определен песенен материал, са тези по време на Великденските пости, наречени „**Крайни хора**“ и **хора по Великден**.

В Харманлийско са се играели и други хора, които до днес почти не се помнят. Някои от тях са със специфични за региона имена като „**Яла, батюата балдъзка**“; „**Щер Колюата**“ и др. Според респондентите се изпълнявали единствено на инструментални мелодии.

За изпълнението на различните песенни образци в миналото се е спазвало точно определен ред, установяващ връзката между песента и календарното време. Поради тази причина информаторите в региона обособяват песните в няколко строго диференцирани групи – пролетни, летни, есенни и зимни. Казаното до тук е в съответствие с изследването на Наталия Рашкова и направените от нея обобщения „...Известно е, че във фолклорната култура песенните образци не се изпълняват случайно, според личното желание на певците, а имат регламентирана обвързаност с културния контекст на изпълнението. Това структуриране на песните е характерно, създадено и наложено от местното население, което се спазва от векове, без да има категорична причина“.

2.2.1.3.2. На трапеза

Немалък брой в репертоара на Харманлийския край са **трапезните песни**. Освен на трапеза, те са се изпълнявали и на седянка, на попрелка, на меджие. Бавните „протяжни“ песни характерни за региона са типични за Тракийската фолклорна област. Те са с широк тонов обем, наситени със сложна орнаментика изразена в ролата, каскада, тирада. Към тях спадат и широко разпространените в Харманлийско „мечкадарски песни“, описани подробно в раздел 2.3.2.

2.2.2. Класификация на песните от Харманлийско по тематика

Опирайки се на класификацията по тематика на Петър Динев можем да разпределим песните от разглеждания регион в следните групи: битови – със семейна, любовна и трудова тематика; митични; юнашки, хайдушки; исторически. Не е по-различно състоянието на песните по тематика и в Харманлийския край.

2.2.2.1. Битови песни

2.2.2.1.1. Семейно-битови песни

Най-запазени до днес са **семеино-битовите** песни. Те разкриват отношенията в патриархалното семейство, ценностната система, статуса на българката в семейните отношения, скърбите и радостите на хората, техните копнежи. В тематичен аспект поетичният текст на изследваните песни се отличава със своите специфики. Оформят се няколко групи, засягащи

взаимоотношенията между родители и деца, братя и сестри, мъж и жена, снаха и свекър/свекърва, зет и тъща и др.

Сюжетите на семейно–битовите песни са изключително разнообразни. В поетичните текстове се срещат мотиви свързани още със събиране на войници, страх от поробителите, от болести при животни и хора, облози, надпревари и др.

2.2.2.1.2. Любовни песни

Друг вид битови песни са **любовните**, където главна роля заемат задевките между младите. За любовта между тях народът е сътворил множество легенди, поверия и песни, придружени от моралните правила на патриархалното общество. В много от текстовете е подчертано строгото пазене на тези неписани закони, чието нарушение се е наказвало „от Бога и от хората“. В изследваните любовни песни са засегнати традиционните вярвания и забрани, често несъвместими с желанията на младите. Много песни са създадени за: несподелената любов, с мотива за „любовния триъгълник“, началните любовни задевки.

2.2.2.2. Митични песни

Важна част от жанровото разнообразие на региона са така наречените **митични песни**. В митичните песни на Харманлийско се пее за юди, хали, самодиви, самовили, орисници/наречници, магьосници, бродници, змейове, змеици, таласъми, караконджули, господар/стопанин на селото и др. В други сюжетни линии присъстват: разговори със слънцето, луната и звездите; страх от магии, клетви, баяния и заклинания; мотива за враждането и за разграждането; разговор на мъртви с живи близки; взаимоотношения със светци и др.

2.2.2.2. Обредно-тематични

При повечето обредно-тематични песни текстът е пряко свързан с определения обред, към който принадлежат. Част от тях могат да бъдат, както с обредна функция, така и с обредна тематика. Такива са песни за обичаите: Коледа, Бабинден, Младенци, Лазаровден, Великден, Пеперуда и Св. Неделя.

2.2.2.3. Юнашки песни

Друг вид песни, обогатяващи сюжетното разнообразие са **юнашките**. Често героите на юнашките песни представляват образи на свръх човешки същества, покровители на отечеството. За съжаление в изследваната територия – Харманлийско, не са запазили много от този вид песни. Голяма част от тях са съхранени в описания на местни краеведи, където е известен само текстът, без нотни примери. Както в цяла България, така и тук най-популярните

персонажи са: Крали Марко, Вълкашин, Момчил и Цар Иван Шишман.

2.2.2.4. Хайдушки песни

Въпреки силната прилика с юнашките песни, хайдушките отразяват герои от по-късен период от историята. Според поетичните текстове хайдушките песни могат да се систематизират в няколко групи: желанието на момък да стане хайдутин и войвода на дружината; нетърпението на хайдутин да иде в планината (гората, на хайдушката поляна, хайдушкото сборище или хайдушкото кладенче); силната братска дружба и върност между хайдутите в четата; изборът да стане хайдутин, вместо любовта към изгората; тъгата на мома по либе хайдутин; борбата на хайдутите с поробителите и чорбаджиите; текстове с мотиви за смъртта в името на свободата; предателство на хайдутин; молби на майка към сина ѝ да остави хайдутството и др.

2.2.2.5. Исторически песни

За разлика от юнашките и хайдушките песни, в историческите сюжетните линии представят реални, конкретни исторически събития, пречупени през погледа на народния певец. В тях са претворени чувствата и преживяванията на народа, възпети са исторически герои и значими факти от личния и обществения живот на населението. Петър Динеков разделя българските историческите песни в три групи: Първа – всички песни, включващи събитията „по време на турското робство“; Втора – Песни от средата на XVIII в. до втората половина на XIX в. движения“; Трета – обединяваща „късните исторически събития“. По тази класификация могат да се групират и историческите песни в Харманлийско.

Следващите групи от песни от Харманлийския край, изследвани в труда са между най-интересните образци от песенния фолклор на региона. Поради своята неповторимост те могат да се определят в отделна категория.

2.3. Специфични традиционни практики в Харманлийско

2.3.1. „Пеещи хора“ - едни от най-запазените песни в Харманлийско са хороводните, но превес имат именно тези на „пеещи хора“. Това понятие се използва от местните носители на автентичния фолклор за означаване на конкретна група песни.

Главна роля за организирането на хората в региона имали момите. Хората се играели, съпроводени от песен, затова и носят името „пеещи“. Песните, съпровождащи хората, били тясно свързани с всеки период от годината и не се изпълнявали по друго

време. На хорото жените пеели две по две антифонно или се разделяли на групи.

„Пеените хора“ са се правили по време на празници, на зимните вечерни хора, на дневните хора и т.н.

На вечерните хора се танцували така наречените **женски хора**. Специфичното за тях е, че се играят в кръг, винаги наляво, откъдето идва и названието им „**леви хора**“. Съпроводът на хорото е само на песен, с пеене и отпяване. Изпълняваните песни са конкретно за „ляво хоро“. В Харманлийския регион до днес са запазени няколко вида леви хора. Всяко ляво хоро има своите специфични песни, които не се изпълняват при друг вид ляво хоро.

Характерна песен за първи вид ляво хоро е „Синко Калинко“. Специфика при изпълнението на песента е, че второто метрично време в мелодията е силно акцентирано, повлияно от втората стъпка в хорото, изпълнена с потропване. Песента е от тринадесет такта, като задължително последният такт е с пауза, там се изпълняват само стъпките. Заради тази пауза песента не се пее антифонно. Това е и причината тук да не се забелязва характерният за региона антифонен принцип на изпълнение.

Във **втория вид ляво хоро** движенията са плавни, без акценти, така както върви мелодичната линия в песента „Имала Яна“. Тук се пее антифонно, което дава възможност на първата група певци да почива, докато втората отпява и обратно.

Освен леви „тропнати“ хора, особено характерни са и „**тропнати**“, които се играят наядно. При тях отново се наблюдава силно подчертано второ метрично време, което нарушава плавното движение на мелодията. Характерна песен е „Петро, Петрано“. За разлика от лявото „тропнато“ хоро тук всяка фраза завършва с четвъртина пауза, където само се „тропка“. Изпълнението на песента отново не е антифонно. Пеещата група се старее да спазва точно паузата, като всички спират заедно. Това се постига от силния акцент в края на всяка фраза.

Друг вид дясно „*тропнато*“ хоро е когато освен единичното потропване на второ метрично време по средата на мелодичната линия, в края на всяка фраза второто време е акцентирано с две потропвания на един и същи крак, както е с песента „Снощи отидъх“. За разлика от първи вид, при дясно „*тропнато хоро*“ в изпяването на мелодията липсват акценти. Песента се изпълнява плавно легато, антифонно.

2.3.2. „Мечкадарски песни“

Втора група, определена от мен към категорията „Специфични традиционни практики в Харманлийско“ са **„Мечкадарските песни“**, превърнали се в емблематична част от певческия репертоар на Харманлийския край.

От къде и как произхождат никой не помни. Предавани от поколение на поколение и днес те имат своето достойно място в певческата практика на региона. „Мечкадарските песни“ се отличават с необичайно дълги текстове, с изключително богат сюжет исторически, любовен, битов и т.н. Обикновено текстовете пресъздават дадени събития от обществения живот. В повечето случаи описаните в текстовете хиперболизирани събития представяли достоверни факти. Една от характерните черти на тези песни е прекалената детайлност, причина и за дългите текстове. Друга основна черта е образността на езика локалният диалект е интересна симбиоза между местни думи и турцизми. Песните са съпроводжани предимно от гъдулка или цигулка.

Наименованието на тези песни, по всяка вероятност идва от техните изпълнители пътуващи певци – инструменталисти, които водели със себе си мечка – „мечкадари“.

При анализиране на образци от такъв тип се оформят **две разновидности:**

А) с бедна орнаментика и превес на инструменталния съпровод: Основните изпълнители били потомствени мечкари и не всички притежавали добри вокални умения, затова и песните им са с малък диапазон, бедна орнаментика и силно изпълнена речитативност. Специфичното при тази разновидност е, че вместо да бъдат изпяти, характерните низходящи орнаменти се изпълнявали от инструмента. Друг специфичен момент е и самата интродукция преди пеенето – за разлика от протяжността на пеенето, тя почти винаги била в размер.

Б) с богата орнаментална окраска: Освен от потомствени мечкари в Харманлийско „мечкадарските песни“ се пеели и от изпълнители, притежаващи по-развити музикални и вокални умения, съпътствани с поетична мисъл и ораторски способности. Придружаващият песента инструмент в по-ново време е заменен от цигулка. Този вид песни се отличават с голям тонов обем (достигащ понякога до октава), с типичната за Тракия орнаментика (рулада, каскада, тирада). Гласовете са по-ясни, със светла темброва окраска и богати вокално-технически възможности. За разлика от първия вид, тук впечатлява стремежа за припокриване на инструменталната и певческа орнаментация.

Носители на този маниер пеене в региона са основно мъже, но интересно и рядко срещано явление са жени, изпълнителки на такива песни. За разлика от мъжете, жените не си съпровождат с инструмент, а пеят акапелно.

Емблематични изпълнители – мъже на мечкадарски песни тук са **Стоян Георгиев Вълков** и **Иван Паунов**.

Глава III Специфика на песенния фолклор и маниер на изпълнение

Песенните образци на Харманлийския край носят спецификата на Тракийския песенен стил. До отчитане на регионални, отличителни белези се стигна по време на теренните проучвания. Това ни дава основание да разделим изследвания регион на три микро района: **Села отляво на река Марица; Села от дясно на река Марица; Село Орещец, населено с потомци от гръцки произход, специфичен песенен фолклор.**

Съжденията в трета глава представят анализи на най-характерните песенни образци с локални белези относно изразните средства (мелодика и орнаментика, ладови структури, тонов обем, метро-ритмика и текст).

3.1. Песни на населението в селища, разположени отляво на река Марица.

От всички села разположени отляво на р. Марица, с. **Рогозиново** е в най-голяма близост до общинския гр. Харманли. Въпреки емиграционните процеси към града, автентичният песенен фолклор и изпълнителство в селото, успяват да се запазят до наши дни. Записаните от докторанта образци датират от 2004 г., от информатори на 72 годишна възраст. Добавеният песенен материал (записан през 2012 – 2013 г. от респонденти на 80 годишна възраст) е доказателство за добра приемственост между поколенията и стремеж за съхранение във времето на специфични характеристики.

Направените анализи показват разнообразие в ритмично и ладово отношение с превес на безмензурните песни. От песните в размер се срещат примери в двувременен метрум и по-рядко в неравноделен 5/8 и 7/8. Безмензурните песни са с диатонични звукореди. Амбитусят на песните варира от чиста квинта до чиста октава. Срещат се мелодии, както с минорно, така и с мажорно звучене. В повечето случаи звукоредите с минорно звучене са в еолийски хексахорд. Характерно за тях е честото наличие на променливи II^{ра} и V^{-та} или V^{-та} и VI^{-та} степен. Песните с мажорно звучене очертават мелодичен хексахорд или йонийски тетраход. Началото на голяма част от безмензурните песни е с подемен тон.

Орнаментиката е богата при безмензурните песни и изключително бедна при хороводните.

В село **Българин** преобладаващи са хороводните песни в двувременен метрум. Тоновият обем на по-голямата част от песните варира от чиста кварта до малка септима, което говори за сравнително широк тонов обхват на мелодичната линия. Надделяват песните с минорно звучене с променливи II^{ра} или II^{ра} и V^{та} степен. Не липсват и образци с мажорно звучене. Голяма част от песните се характеризират с образуването на хроматичен звукоред - хиджас. Срещат се и образци в биладов строеж. При хороводните напеви орнаментиката е по-бедна, докато безмензурните са богато орнаментирани. Типично при жътварските песни тук е провикване в края на фразата.

В с. **Шишманово** до наши дни безмензурни песни не са запазени. Напевите са предимно в двувременен метрум. Тоновият им обем е от кварта до секста. Орнаментиката е бедна, превес имат диатоничните ладове.

Песенният фолклор на село **Доситеево** се характеризира, както с бързи, така и с безмензурни песни. Хороводните песни са предимно в размер 2/4, рядко се срещат неравноделни размери и то в някои обредни песни. Амбитусът на песните е широк - от кварта до септима. Мелодиите са както с минорно, така и с мажорно звучене. Най-често срещаните ладови звукореди са в йонийски, еолийски и фригийски. Не липсват и песни в биладов строеж. Структурата на поетичния текст основно е в осмосричник от типа 5+3, но се среща и в 4+4.

В село **Коларово** са характерни хороводни песни в 2/4. От анкетирания респондент става ясно, че е имало и бавни песни, които до днес не са запазени. Проученият песенен репертоар показва, че песните тук са с широк амбитус от чиста кварта до малка септима. Орнаментиката е изключително бедна. Преобладават диатоничните ладови построения. Често срещана е II^{ра} ниска степен в ладовете с минорно звучене. Поетичният текст е построен върху шестосричник от типа 3+3 или осмосричник, тип 5+3. Налично е голямо разнообразие от ритмични групи в мелодичната линия на песните. Напевите са образувани от десет или дванадесет такта.

В село **Богомил** песенният фолклор се характеризира, както с бързи, така и с бавни песни. От бързите са се запазили песните на хоро в двувременен метрум. За съжаление до наши дни не е останал информатор, запазил песенното богатство на селото. Представеният

песенен материал на с. Богомил в настоящия дисертационен труд е от експедицията на БАН в Сакар през 1981 г. – събиран от Наталия Рашкова. Обемът на песните е широк от чиста квинта до чиста октава. Преобладават напевите с минорно звучене. Често срещана е понижена II^{ра} степен. Орнаменталната окраска при бързите песни е изключително бедна, докато бавните са богато украсени със сложна орнаментика изразена най-вече в „мечкадарските“ песни. Хороводните песни се отличават с богато разнообразие на ритмични групи.

Както в с. Богомил, така и в с. **Овчарово** до наши дни не е останал информатор, запазил песенното богатство на селото. Информация за песенния фолклор черпим единствено от записите на Н. Рашкова направени през 1981г. От прослушания и анализиран материал, прави впечатление че: Най-разпространени хороводни песни са в двуремнен метрум. Срещат се и напеви в 4/4, а от неравноделните единствено в 5/8. Наблюдава се превъзходство на безмензурните образци, които са с широк тонов обхват достигащ до октава. Преобладава еолийски звукоред и биладов строеж. При част от напевите се утвърждава хроматичен вид - „хиджас“.

Репертоарът от народни песни в село **Браница** се базира предимно върху хороводни песни в двуремнен метрум. Запазени до днес са и безмензурни, които са присъщи и за останалите села, разположени отляво на река Марица.

И в с. **Изворово** по-голямата част от песенния репертоар се основава на хороводни песни в размер 2/4. Не липсват и безмензурни напеви, но те в повечето случаи се дублират с тези на съседните сакарски села. Относно поетичния текст, преобладава осмосричник, но се срещат и текстове в шестосричник и десетосричник.

В село **Черепово** почти не са останали носители на автентичния песенен фолклор. В репертоара на респондентите, присъстват хороводни и безмензурни песни. Доминират песни в диатонични ладове, но често срещани са и образци в хроматичен вид - „хиджас“.

Село **Дрипчево** е най-отдалечено от град Харманли. Въпреки демографския срив и малкото жители останали в него, голяма част от фолклора и традиционните песни са се запазили. Хороводните песни надделяват над бавните, макар че повечето от запазилите се, са от коледарския цикъл. Обемът на песенните образци варира от кварта до секста.

3.2 Песни на населението в селища, разположени отдясно на река Марица.

В село **Преславец** голяма част от песенния фолклор се е съхранил до наши дни. Репертоарът на местните изпълнители изобилства от безмензурни песни, но преобладават хороводните. Мелодиите на изследваните песенни образци са с малък тонов обем - чиста квинта в повечето случаи с подосновния тон. Превес имат звукоредите с минорно звучене. Често срещана е II^{pa} променлива степен. В безмензурните песни за разлика от другите населени места, орнаментиката е бедна, което е нетипично за „Тракия“.

Жителите на село **Поляново** и до днес продължават да съхраняват и популяризират фолклорното си наследство. Наличните песенни образци в селото включват хороводни и безмензурни. Достигналите до нас бавни песни са се изпълнявали най-вече на седенки, попрелки и жътва. Тоновият обем на напевите достига до голяма секста. Надделяват песни с минорно звучене, често срещана е променлива II^{pa} степен. Не липсват и образци с биладова структура. Интересното тук е нетипичен за хороводните песни в региона инициалис върху IV-та степен с последващ квартов скок I^{va}- IV^{ta}.

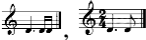
Амбитусът на съхранилите се песенни образци от село **Бисер** достига до секста. В повечето случаи мелодията на безмензурните песни стартира с квартов скок. Често срещано заключение в ритмично отношение при хороводните образци са ритмичните групи и . Песните са с предимно диатонична ладова основа, характерна е понижената или променлива II^{pa} степен. Хороводните песни са в осем, десет или тринадесет тактово построение.

В песенния репертоар на с. **Надежден** освен безмензурни и бързи песни в двувременен метрум, се срещат и образци в смесени размери. Преобладават примерите с минорно звучене, но не липсват и такива с мажорно. В голяма част от песните мелодичната линия е нарушена от тердови, квартови, квинтови скокове във възходяща или низходяща посока. При образците в размер 2/4 съществува разнообразие от ритмични групи, а в заключение най-често срещана ритмична група е .

В песенния фолклор на село **Остър камък** се срещат, както диатонични, така и хроматични ладови основи. Забележителното тук е образец с нетипичен за изследвания регион диапазон малка терца и необичаен инициалис II^{pa} степен. Характерни са напеви с

мелодии в точкувана ритмика.

Песните в село **Иваново** са бавни и бързи, като не правят изключение и комбинирани - безмензурна и метрична част. Песенните образци са със сравнително малък тонов обем - до голяма секста. Съществуват песни, както с минорно, така и с мажорно звучене, често срещани са и такива в биладов строеж. За разлика от другите населени места в региона, където биладовите структури са изградени от два диатонични звукореда, тук те са с хроматична и диатонична. Въпреки малкия си тонов обем безмензурните песни са богато орнаментирани. В повечето

хороводни примери присъстват ритмичните групи .

Песенният фолклор на село **Лешниково** е многообразен с изобилие от бавни и бързи песни. Повечето от хороводните напеви са с близка мелодична характеристика. Различия се откриват в структурите на ритмичните групи, образуващи метричната пулсация на построенията. Изключително популярно в селото е изпълнението на безмензурни „мечкадарски“ песни. Мелодиите са с минорно или мажорно звучене. Превес имат образци с понижена II^{pa} степен, но се срещат и такива с понижени VI^{та} и VII^{ма} степен. Специфично за мелодичната линия е използването на два последователни синкопа, което говори за изключителен метро-ритмичен усет на изпълнителите.

Интересното в село **Черна могила** е наличието на песенни образци, в които се забелязва редуване на различни ладови структури. Голяма част от безмензурните песни се характеризират с рядко срещания финал върху II^{pa} степен. В песенните образци на селото съществуват примери, чиито стих е в шестосричник от типа 2+4.

Село **Смирненци** е едно от селата, което е запазило изворния си песенен фолклор в пълния си вид. Въпреки това, масовата глобализация е оказала влияние върху него. В Смирненци се срещат както автентични, така и множество варианти на популярни песенни образци. Характерно за песенния репертоар на селото е наличието на рядко срещани напеви от две части - комбинирани с бавна и бърза част. Безмензурните песни са с широк тонов обем, който в определени песни достига до нона. Повечето от тях се отличават с речитативен характер. Често срещани са образци с променливи II^{pa} или VII^{ма} степен. Организацията на стиха е в шестосричник, осмосричник, деветосричник, десетосричник или

единадесетосричник. Характерни ритмични групи и тук са и .

В село **Болярски извор** доминират песенните образци в двувременен метрум. Въпреки това значителен е броят и на бавните песни. Общо изследваните песни са с малък тонов обем. Напевите са развити върху различни ладови звукореди. Интересен е примерът, наподобяващ „мечкадарска“ песен с нетипична за този жанр бърза част. Съществуват песни с необичаен инициалис - квинтов тон. Интересни ритмични групи в хороводните песни са

  и .

Активното демографско движение, засегнало село **Върбово** и заселилите се домакинства тук от различни населени места, стават причина за оформянето на един специфичен песенен фолклор. Именно това демографско многообразие допринася за жанровото, метро-ритмично, ладово и орнаментално разнообразие на песенните образци. Песенният фолклор на селото се отличава с богато разнообразие относно ладова основа и метроритмика. При хороводните песни надделяват тези в двувременен метрум и минорно звучене. Често срещана е точкувана ритмика. Многобройни са песните в региона наситени със терцови и квинтови интервали. Преобладават образци с нетипичен инициалис - квартов тон, последван от скок. Тук се среща и нехарактерен в ритмично отношение финал . Безмензурните песни-баллади са на особена почит в селото. Те са с широк тонов обем, достигаш до чиста октава, което ги прави уникални. Това подлага на изпитание гласовите възможности на певеца. Характеризират се и с изключително богата орнаментика. Срещат се и песни с звукоред характерен за макам „карджагар“.

В село **Славяново** доминират хороводните песни в 2/4. В мелодично отношение преобладават предимно диатонични ладове, но не са рядкост и такива в хроматични. Песните на селото се отличават от тези на предходните села с различния финал в метрично отношение. Тук липсват песенни образци, завършващи с типичните осмина, четвъртина с точка и половина.

3.3. Песни на жители с гръцко потекло от село Орешек

Записаните в селото песни са уникални по своята структура и текст. Репертоарът на селото е наситен от безмензурни и хороводни песни. Примерите представляващи размер 2/4, много често биват с

неквадратна структура съставени от пет такта. При някои от песните се среща нечетен брой тактове и в размер 4/4. Преобладават образци със специфична метро-ритмика, които са нетипични, както за останалите населени места в Харманлийско, така и за цялата фолклорна област Тракия. Изключително интересни са напевите с редуване на размерите $\frac{3}{4} + \frac{3}{4} + 4/4 + 4/4$, както и в неравноделните комбинирани размери $9/8 + 9/8 + 5/8 + 5/8 + 9/8$; $12/8 + 7/8 + 12/8 + 7/8$ + бавна част; $13/8 + 9/8 + 13/9 + 9/8$ + бавна част и др. Относно ладовата структура се срещат примери които са изградени от две стихомелодични строфи от по четири такта с различен ладов строеж. Първата строфа изразява хроматичен звукоред „хиджас“, а втората показва биладова структура в съотношение еолийски - фригийски тетрахорд. Звученето на повечето образци наподобяват песни, чиито корени са от съседна Гърция.

3.4. Систематизация на песенния фолклор.

От представените анализи на 52 песни от 11 села, разположени *отляво на река Марица* се установяват следните местни белези: Мелодиите се разгръщат в широк тонов обхват, достигащ до октава в безмензурните песни, започващи с или без подосновен тон.

Преобладаваща ладова организация е диатоничната, представена от: еолийски, дорийски, фригийски, йонийски и биладов строеж в съотношение еолийски-фригийски лад, в непълен или пълен тонов обхват. Представител на хроматичният тонов род е макам „хиджас“. Епизодично наблюдаваме звукореди с променлива VI^{та} и VII^{ма} степен. Текстът на песните носи фонетичната характеристика на говора. Типична е куплетната форма в квадратна структура. Строежът на слоговите редици показва голямо разнообразие: 5+3; 4+4; 5+5; 4+2; 6+6; 3+3; 3+2+3. Налични са и песни с елементи на речитативност. Специфична местна практика са т.н. „Мечкадарски песни“. Метричното разнообразие е представено от 2/4, 5/8, 7/8 и 9/8. Безмензурните песни са с богата орнаментика в широк тонов обхват, достигащ до октава.

Разгледаните и изследвани 83 песни от репертоара на тринадесетте села, разположени *отдясно на река Марица* обособяват специфичните за микро района отличителни белези, които са запазени и до днес в песенните образци. В голяма част на селата доминират безмензурните песни. Не по-малко са и хороводните с типичния за региона двувременен метрум и неравноделните 5/8 и 9/8. Често явление са напеви в смесени

размери, както и такива с двуделна форма – бърза и бавна част. Тоновият обхват на песните тук е разнообразен. Като цяло диапазонът на оразмерените песни, достигащ в повечето случаи до голяма секста. При някои хороводни образци се наблюдава изключително малък амбитус от малка терца, нетипичен за изследвания регион. Относно ладовата структура – тук преобладават диатоничните ладови основи. Много от песните са с мажорно звучене, но надделяват минорните звукореди, при които се среща понижена или променлива П^{па} степен. Не са рядко и хроматични звукореди, чийто представител е най-често макам „хиджас“. Многобройни са примери с биладов строеж с минорно звучене. Интересното тук е съществуването на такива с хроматична и диатонична структура. В репертоара на селищата се среща ладова основа необичайна за региона – макам „карджагар“. В орнаментално отношение се наблюдава по-бедна орнаментика при хороводните песни и по-богата при безмензурните. Поетичният текст на песните съответства на специфичния говорен диалект, характерен за населените места отдясно на река Марица, наситен с множество турцизми. В по-голямата част от примерите стихосложението е в осмосричник, най-често от типа 5+3, но не липсват и такива от вида 3+5 и 4+4 срички. Други видове са: шестосричник от типа 4+2, 3+3; седмосричник от вида 4+3, 5+2; десетосричник тип – 3+2+2+3, дванадесетосричник вид – 6+6 и др.

От проучените и анализирани 19 песни на село ***Орещец*** *с население от гръцки произход* се формират характерните локални особености, съхранили се до наши дни. Песенните образци в село Орещец са с голямо метро-ритмично разнообразие. Освен безмензурни и обичайните за региона песни в двувременен метрум, често срещани са и в смесени размери. Примерите в селото са с разнороден тонов обхват. Безмензурните са с амбитус от чиста кварта до голяма нона. Хороводните песни в 2/4 са с по-малък диапазон, достигащ до секста. Хетеро метричните примери са с тонов обем кварта, квинта, но има и изключения, чийто обхват е чиста октава. Доминираща ладова структура е диатоничната, представена от еолийски, фригийски, йонийски, миксолидийски. Срещат се песни и в биладов строеж, предимно в съотношение еолийски – фригийски, както и нетипичните за региона напеви организирани от три ладови звукореда (хиджас/еолийски и фригийски). Текстът на песните отговаря на говорния диалект. Срещат се примери, в които има смесица на български и турски или български и гръцки думи. Преобладаващо стихосложение е

осмосричник от типа 5+3, срещат се още: 4+4; 6+2 или 3+3 срички.

3.5. Съвременно състояние на народната песен и маниер на изпълнение

До средата на миналия век традициите, календарните и църковни празници и придружаващите ги песни в Харманлийско са се следвали, почитали и изпълнявали, както в старите времена. Под влияние на различните емиграционни процеси от селата към градовете се стига до откъсване от традиционните форми и постепенно обредната система губи първоначалния си облик. Голяма част от празниците и обичаите днес не се спазват, с изключение на някои обреди към даден обичай. Това се наблюдава и в песенното наследство. Въпреки настъпилите през годините промени, съхранилото се песенно наследство на Харманлийския регион е изключително богата.

3.5.1. Характеристика на изпълнителския маниер - поколения изпълнители.

Традициите във фолклорното пеене, достигнали до нас, красноречиво говорят за музикалния усет и възискателността на българина към качеството на певческия звук. Певците се усъвършенстват и развиват гласовете си според „нормите“ на регионалния изпълнителски стил, като най-усъвършенстваните и изявени певци играят ролята на еталон за певческо майсторство. Майсторското изпълнение на всяка народна песен е комплекс от: певческата дарба с неповторимата индивидуална темброва окраска на певица; уменията да пее естествено и с лекота; ясната и чиста дикция, която дава възможност на слушателя да усети не само музикалната, но и поетичната хубост на песента; емоциите и чувствата, съпътстващи изпълнението. За стиловите особености на пеенето в различните фолклорни области в днешно време добиваме представа от изявените народни певци, станали популярни най-вече чрез медиите.

3.5.2. Поколения певци

В Харманлийско певческата традиция е сравнително добре запазена. Доказателство за това са няколко поколения певци, съхранили и популяризирали песни от този регион.

3.5.2.1. Първо поколение – родени в периода 1930 – 1940г.

Като най-наложилка се изпълнителка на харманлийски песни е **Дарина Стойкова (1930г.)**, родена в с. Доситеево. Тя е от това поколение певци, изграждали и усъвършенствали своя талант, преминавайки през трите етапа - детска възраст, моминство и практика като семейна жена. Притежава много добра вокална

техника (с изравнен тембър, техничен ларинкс и завидна дихателна опора) и усет към детайла.

Като цяло мъжете-певци притежават свой специфичен стил, свой индивидуален маниер и заемат достойно място във фолклорното изпълнителство.

В Тракия мъжете-певци са предимно с високи гласове, но с мека, „кадифена” темброва окраска. Тези характеристики важат с пълна сила за другия представител в Харманли **Груйчо Дочев** (1934г.). Притежаващ добра вокална техника - пъргав ларинкс, улесняващ изпълнението на сложните орнаментални пасажи, добра дихателна опора и изчистен, звънлив тембър. Той е първият певец от този край стъпил на професионалната сцена и успял да култивира самородния си талант, работейки под вещата насока на Филип Кутев.

3.5.2.2. Второ поколение – родени в периода 1940 – 1950г.

Наложилите се от това поколение певци са двама. Любопитното при тях е това, че единият **Георги Кирилов** (1942г.), макар и популярен, остава в редиците на самодейността. Отличава се с типичния мек тракийски висок тембър, с техничност при изпълнение на орнаменталните пасажи, с естествено добре поставен глас и особен афинитет към безмензурната песен.

С най-голям принос в популяризирането на харманлийската песен е другия представител на това поколение - **Жеко Ангелов** (1948г.), роден в гр. Любимец. Той е от изпълнителите преминали през всички етапи на певческото усъвършенстване - от самодейността до професионалната реализация. Жеко Ангелов е от певците, които освен топъл тембър и вокална техника, притежава неповторим маниер на пеене. При сложните орнаменти той изключително интересно съчетава подвижност на ларинкс, корена на езика и раздвигена долна челюст, което прави неподражаем певческия му маниер. Наред с казаното има усета и уменията да създава авторски песни, наложили се като едни от най-харесваните певци на различни тържества.

Иванка Илиева (1943г.). Поради това, че спецификата на пеене с микрофон е различна от акустичното пеене, маниерът на Иванка Илиева е изцяло повлиян от сватбарския начин на музициране. Изпълнението на различни като жанр песни е оказало влияние и върху начина ѝ на пеене - до известна степен той е станал унифициран и се отличава от типичното харманлийско пеене.

3.5.2.3. Трето поколение – родени след 1980г.

За разлика от предходните две поколения, представителите на **III - то поколение** народни певци от Харманлийско са значително по-голям брой. В настоящия дисертационен труд се разглеждат само част от тях допринесли най-много за развитието и популяризирането на изпълнителството в Харманлийско днес - **Владислава Христозова, Яни Тонев и Гергана (Георгиева) Таскова**. Те са народни певци изцяло плод на професионалното обучение по народно пеене. Явявайки се наследници на предишното поколение харманлийски певци са и до известна степен новатори в начина на интерпретиране на тракийския стил. При тях се забелязва много по-голяма професионална мисъл и чувство за импровизация. Обогалявайки традиционната песен в мелодийно и орнаментално отношение, подпомагат усъвършенстването ѝ, за да е в съответствие с вкуса и музикалните търсения на новото време.

И трите поколения певци от Харманлийско запазват характерните белези на тракийския (Харманлийския) песенен маниер, но със своите изяви, те също така го популяризират и развиват. Най-младите певци – представители на третото поколение, са повлияни до голяма степен от „сватбарската музика“, заела трайно място в бита на хората от Тракия, в частност и Харманлийско. Въпреки доближаването на всеки един от тях до певческия маниер на емблематичната Недялка Керанова, която се смята и за първоизточник на така нареченото „сватбарско пеене“, те съумяват да изградят свой собствен певчески маниер, чрез който се отличават и биват лесно разпознаваеми.

Заклучение

Българската народна песен е изконна традиционна ценност, която се е запазила до днес по интуитивен път, благодарение на приемствеността от поколение на поколение. Нейната специфика относно музикален език и начин на изпълнение са основата, тя да съхрани принадлежността си към дадена музикално-фолклорна област. Като част от традиционната художествена култура при изследване на народната песен се наблюдават множество отлики, специфики, варианти, които са резултат от проявлението на основните ѝ локални белези.

Настоящият дисертационен труд *„Особености на песенния фолклор и изпълнителство в Харманлийско – традиция и съвременност“* е изследване, съобразено с изпълнение на основната цел. Разработката съдържа увод, три глави, заключение, използвана литература и пет приложения.

Общият обем на теоретичната част обхваща 296 страници. Съжденията са илюстрирани с 37 таблици; в книжното тяло са приложени 224 нотни примера.

Приложение №1 „Показалец на информаторите от Харманлийско“ съдържа – имена, населено място и година на раждане на респондентите.

Приложение №2 „Разпределение на селата (микрорайони) по географски принцип“ съдържа – географски карти показващи: местоположение на община Харманли, териториите в община Харманли, разделени от река Марица; местоположението на населените места в община Харманли.

Приложение №3 „Песни“ - съдържа - 224 нотни примера с текст.

Приложение №4 „Празници и обичай“ съдържа – не приложените в книжното тяло празници, обичаи и обреди отбелязвани в Харманлийско.

Приложение №5 „Носии“ съдържа – информация и снимков материал за облеклото характерно за отделните населени места от Харманлийския край.

Общият обем на труда с приложенията е 426 страници.

В Увода на труда се подчертава актуалността на проблема и неговата значимост. Точно са представени обекта, предмета, целта и задачите. Целта конкретизира задачите, които структурират отделните глави в теоретичен и приложен аспект. Заявената методологична рамка, формулирана ясно и прецизно намира израз в следните методи: исторически, теренно изследване и интервюта, наративен, анализ, синтез, сравнителен, класификация и обобщение. *Направеният теоретичен обзор на публикации по темата доказва липсата на разработки в тази посока, което определя приносния характер на дисертационния труд.*

В Първа глава на труда, озаглавена „Географско разположение и исторически сведения на Харманлийско“ се прави преглед на географските, исторически и демографски сведения и процеси, оказали влияние за духовното израстване на населението и опазване на песенния фолклор. Широко обхватният демографски анализ сочи изключително разнообразие. Историческите сведения показват значението на всички племена и етноси, живели на територията на Харманлийско, оставили отпечатък от своята самобитна култура. *Представените сведения са базата, въз основа на които са направени изводите и обобщенията.*

Във втора глава „Обществена, материална и духовна култура в Харманлийско“ е изтъкната важната роля на институциите (читалища и училища) за съхранението, популяризирането и развитието на местната фолклорно-певческа традиция. Обстойно са проучени и анализирани песните по функция и тематика, изведени са специфични традиционни практики в Харманлийско.

За *първи път* се прави класификация по функция и тематика на песенния фолклор, обхващащ представените села отляво и отдясно на река Марица.

За *първи път* са нотирани и представени 204 броя песни събрани от докторанта на терен, въз основа на които са направени обобщения и изводи.

За *първи път* се представят специфични, местни традиционни практики: *пеени хора* и *мечкадарски* песни, подкрепени с подходящи примери и анализ на маниера на пеене.

Трета глава „Специфика на песенния фолклор и маниер на изпълнение“, за *първи път* събраните на терен песни, нотирани и анализирани са представени в три раздела:

- Песни на населението в селата отляво на река Марица;
- Песни на населението в селата отдясно на река Марица;
- Песни на населението с гръцко потекло в с. Орещец.

Направените подробни анализи на музикалния език показват локални особености относно изразните средства (мелодика и орнаментика, ладова организация, амбитус, метро-ритмика, говорен диалект, форма и структура на стиха). Специално внимание е отделено на съвременното състояние на народната песен.

За *първи път* са представени три поколения певци от региона с техния репертоар и маниер на изпълнение.

Приложенията в дисертационния труд имат доказателствен характер.

В труда се открояват следните приноси:

В теоретичен аспект:

- За *първи път* се прави изследване на песенния фолклор в Харманлийско, обхващащо територията на град Харманли и 24 села от двете страни на река Марица.

- Събраните на терен 204 песни, дешифрирани и изследвани се представят за *първи път*

- За *първи път* се прави класификация по функция и тематика на песните от Харманлийско.

- Допълнени са описания на сватбения обичай в Харманлийско и за първи път са приложени песните, съпътстващи отделните обредни действия.

-За *първи път* се описва, дешифрира и систематизира песенния фолклор на населението с гръцко потекло в с. Орешец.

Описани са за *първи път* специфични традиционни практики „пеени хора“ и „мечкадарски песни“ за района на Харманлийско.

-За *първи път* е представен анализ на песните относно музикалния език. Потърсена е локалната специфика на говора и влиянието му върху изпълнителския маниер.

В практически аспект:

- Потърсена е връзката между народната песен и приложението ѝ в обредната система в Харманлийския край.

-За *първи път* е описан изпълнителския маниер на три поколения певци от Харманлийско.

-Изведени са ценни изводи, които правят информацията в разработката практически приложима.

-Събраните на терен и дешифрирани песни от докторанта могат да бъдат издадени в самостоятелен сборник.

Представеният дисертационен труд „*Особености на песенния фолклор и изпълнителство в Харманлийско – традиция и съвременност*“ допълва регионалните изследвания в областта. Положените усилия да бъдат разгледани проблемите, свързани с основната цел на изследването отразяват сегашното състояние на народната песен и маниер на изпълнение. С него авторът няма претенцията за цялостно изчерпване на проблемите, разглеждайки народното пеене като феномен, съобразен с променящите се социални условия на живот, преосмисляне на културните ценности и форми на проявление. Попълвайки една празнота в теоретичните изследвания, дисертацията ще обогати музикално-фолклорната наука, ще бъде полезна за изследователи, изпълнители, педагози и любители на народната песен.

Реализираните теоретико-практически наблюдения, обобщения, изводи и резултати, съставляващи центъра на труда могат да се използват за последващи ги изследвания.

Публикации по темата на дисертационния труд:

1. Пролетни научни четения 2014 г. - "Песенно наследство на с. Върбово - бит и култура", с. 134- 137

2. Пролетни научни четения 2015 г. - "Песенният фолклор на с. Орешец, Харманлийско", с. 212 – 221

3. в-к. Фолклорен хоризонт , година XIV, февруари - 2016 г. - "Лазаровден в Харманлийско - Традиция и съвременност" с.7